

Írásba foglalt személyes közügyek
(Kiss Ferenc levelei Görömbei Andrásnak)

EMLÉKKÖNYV DR. KISS FERENC

*irodalomtörténész,
író, kritikus, tanár
85. születésnapja alkalmából*

Irodalomtudósok levelezése azért válhat különösképpen érdekes és értékes olvasmánnyá, mert „leselkedő” harmadikként nemcsak egy személyes kapcsolat alakulástörténetébe pillanthat bele az olvasó, hanem olyan ismeretek birtokába is juthat, melyek az adott kor irodalom- és kultúrtörténeti viszonyainak elmélyültebb megértését is lehetővé teszik. Különösen igaz ez a megállapítás Kiss Ferencnek a Görömbei Andrásához írott leveleire, melyekben két különböző generációhoz tartozó, de egyaránt nagy hatású irodalomtörténész emberi és szakmai múltjának történései mellett az 1970-es, 1980-as évek szövevényes érdekviszonyok miatt megosztott irodalmi élete, küzdelmei is feltárulnak a befogadó előtt. Az évtizedeken át tartó szoros barátságot és kollegiális összetartozást megvilágító levelek személyessége ugyanis soha nem válik külön azoknak a kérdéseknek a tárgyalásától, amelyek a kor kultúrpolitikájának hatalmi működését igyekeznek leleplezni. Így válhatnak az írásba foglalt vallomások olyan személyes közügyekké, melyek a két fél magánviszonyának látszólag szűk perspektíváján keresztül a 20. századi magyar kultúra igencsak ellentmondásos korszakának irodalmi vitáira, (szakmai és személyes) konfliktusaira is rávilágítanak.

A levelek ezzel együtt mégiscsak elsősorban szerzőjükről árulnak el a legtöbbet a mindenkori olvasó számára. Kiss Ferencet, a legváltozatosabb kérdésekkel foglalkozó irodalomtudóst, az írásaiban mindig világos logikával érvelő kutatót jól ismerhetjük a tanulmányokból, monográfiákból. Leveleiben azonban arra is fény derül, hogy az önmagának is mérceként szolgáló szakmai igényesség határozta meg magatartását, gondolkodását kortársaival, kollégáival, sőt legszemélyesebb barátaival szemben is. Tökéletesen megmutatkozik ez a Görömbei Andrásához fűződő kapcsolatában: a levelekben egy olyan példaértékű mester-tanítvány viszony rajzolódik ki, melyben a szakmai előrelépés, fejlődés elősegítése érdekében a meleg hangú, dicséretekkel nem fukarkodó, a folyamatos támogatásról számot adó szavak mellett az építő szándékú és őszinte bírálatnak is helye van. Külön érdekesség, hogy a levelekből az is világossá válik, milyen nagy szerepe volt a Görömbei András pályáját igencsak meghatározó Nagy László-monográfia megszületésében Kiss Ferenc értő tanácsainak. Ez is bizonyíthatja azt a találó megállapítást, melyet épp a levél címzettje állapít meg az 1956-os tevékenysége miatt katedráról száműzött Kiss Ferenc pedagógusi értékeiről: „Írásaiba mentette át azt a pedagógiai szenvedélyét is, melyet nem kamatoztathatott tovább a debreceni egyetem katedráján. Kiss Ferenc az írás révén vált nagy tanárrá, olyan értékek közvetítőjévé, melyek messziről jönnek, és tartós jelenlétre tarthatnak igényt a nemzeti kultúrában.”¹

Nem véletlen az sem, hogy Kiss Ferenc irodalomtörténészekkel folytatott vitáiban is elsősorban a szakmai igényesség hiánya lesz az elmarasztalások legfőbb oka. Egyaránt vonatkozik ez azokra, akiket a levelek szerzője a cenzurális hatalom fenntartásában érdekelt tudósként azonosít, és azokra is, akiket azért illet kritikával, mert felületes, nívótlan vagy épp személyes érdekeltségtől vezérelt értékítéletükkel maguk is a kiszolgálóivá váltak az ideológiai homogenitásra törekvő kultúrpolitikának. Deme Tamás visszaemlékező nekrológiájában a következő megállapítást teszi ezzel kapcsolatban: „Közvetítőként volt szava, nyelve, diplomáciai érzéke a hatalomhoz, a szakmához, s felülbírálhatatlan pontossággal tette helyre a politikai elbizakodottságból fakadó pongyolaságot.”² A levelekben ezzel összefüggésben az az irodalomszemlélet is pontosan körvonalazódik, mely meghatározta Kiss Ferenc egész tudósi munkásságát. Görömbei Andrásnak nyújtott tanácsaiban például a klasszikussá váló alkotói pályák vizsgálata mellett a mindenkori kortárs irodalom kérdései iránti érdeklődés fontosságára hívja fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy a

¹ GÖRÖMBEI András, *Máig is kincseket osztogat (Kiss Ferencről)* (Hitel, 1996/1, 55.

² DEME Tamás, *Kiss Ferenc irodalomtörténész halálára*, Nyelvünk és kultúránk, 1999/okt.-dec., 159.

szövegértelmezéseknek az adott jelen aktuális (társadalmi, kulturális) kérdésfelvetéseire kell(ene) reflektálniuk. A kizárólagosságot elvető, önmagával szemben is kritikus tudós magatartást mutatja azonban, hogy Kiss Ferenc annak a dilemmának is hangot ad, mely az általa képviselt értékszemplélet esetleges veszélyeire világít rá. Nevezetesen arra, hogy kérdésessé válhat: az értelmező saját kérdései valóban párbeszédbe lépnek-e az általa vizsgált szöveggel — hozzájárulva ezáltal a mű és önmaga megértéséhez —, vagy a szépirodalmi alkotás elemzése pusztán ideológiai előfeltevések igazolására szolgál. Kulcsár Szabó Ernő épp erre vonatkozóan egy 1985-ös recenziójában mutat rá arra, hogy Kiss Ferenc írásaiban az értékekre épülő eszmei elkötelezettség nem jár együtt sem szubjektív elfogultságoktól terhelt, sem a szövegek világától idegen ítéletekkel: „a műbírálat egyik eléggé megtépázott változatát állítja vissza a jogaiba: a társadalomba beavatkozni kész közéletiség kritikaeszményét. (...) Kiss Ferenc nem a tematika és eszmeiség primátusát vallja, hanem a *poétikai magatartás* értéklehetőségeit tekinti döntőnek. Azaz legjobb írásaiban nem az ügyek felől ítéli hasznosnak a művek bizonyos csoportját, hanem az érték szavatolta felszólító erőket méltányolja.”³

A közzétett gyűjteményben — annak ellenére, hogy meglehetősen rövid, néhány soros tájékoztatások — különleges jelentőséggel bírnak azok a levelek, amelyeket Kiss Ferenc az őt ért súlyos agyvérzést követő időszakban küldött Görömbei Andrásnak. Mert igaz ugyan, hogy az 1985-ben bekövetkezett betegség következményei — a hosszú időn át tartó némaságra kényszerítettség és ebből eredően a kommunikáció nehézségei — derékba törték az alkotói pályát, az elküldött levelek és az abban foglaltak nemcsak azt bizonyítják, hogy kitartó küzdelem nyomán sikerült újra megtalálni a megszólalás elveszni látszó képességét, hanem azt is, hogy az irodalomtörténeti kérdések iránti érdeklődés továbbra is meghatározta Kiss Ferenc mindennapjait.

Az itt közölt harmincöt levél nagyobb része kézzel írt szöveg, közülük mindössze kettő (1985. január 11.; 1985. február 4.) íródott írógéppel. Az 1985-ös agyvérzést követően küldött levelek (az 1990-es évekből) szintén kézzel írottak, melyekben jól láthatóan három különböző kézírást különíthetünk el (az aláírás azonban mindegyikben Kiss Ferencé), köszönhetően annak, hogy ezeket a szerző — korlátozott íráskészsége miatt — diktálta. A közzétételkor a levelekben található központozási, hangjelölési — elsősorban a magánhangzók hosszúságában észlelhető — hibákat, következetlenségeket a helyesírásnak megfelelően korrigáltam, a többi esetben viszont az esetleges elírásokat (pl. nevek esetében), illetve a rövidítéseket az eredeti szövegnek megfelelően közlöm. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Görömbei Andrásnak, aki nemcsak azzal segítette a sajtó alá rendezés munkáját, hogy rendelkezésemre bocsátotta a leveleket, hanem azzal is, hogy számos, a személyes utalások miatt homályosnak tűnő szövegrészlet értelmére világított rá az egykori barátság történetét felidézve.

³ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Ügy, érték, szerep (Kiss Ferenc: Interferenciák)*, Kortárs, 1985/9, 145. (Kiemelés az eredetiben.)

1963. aug. 1.

Kedves Barátom!

Leveled megkaptam. Már előbb tudtam az eredményről, de mondták, hogy rövidesen kimegy nektek is az értesítés, így nem láttam fontosnak írni.

Én is nagyon örülök, hogy így alakult az ügy, de ebben a Tiéd az elsőrendű érdem. A kellemetlen kérdésekre ugyan nem elég bölcsen válaszoltál, de a fontos szakmai kérdésekre igen. Így beírhatták, hogy egyébként is „fejlődőképes” vagy. A lényeg, hogy bent vagy, egyéb majd eligazodik. A menza s talán fél év után már a kollégium is.

Van azonban néhány dolog, amit mielőtt egyetemi polgár lennél, szeretnék figyelmedbe ajánlani. Semmi rendkívüli, csak néhány tapasztalat, aminek birtokában talán jobban és nyugodtabban dolgozhatsz majd, mint nélküle. Ezért, ha Debrecenben jársz, légy szíves, keress fel. Augusztus végéig itthon leszek. Szeptemberben nemigen, aztán ismét.

Addig is Isten áldjon, s szüleidet tisztelettel köszönti

Kiss Ferenc

1967. dec. 2.

Kedves Barátom!

Mostanában — tudván, hogy az utolsó évet taposod — gyakran eszembe jutsz, s így a leveled a legjobbkor jött, jólesett és megnyugtató. Dolgaid úgy alakultak, hogy ha a legjobb és legbölcsebb tanácsaimmal álltam volna melletted, s folyton súgtam volna a következő lépést, akkor se alakulhattak volna kedvemre valóbban. A Barta⁴ megbecsülését, a Julow⁵ bizalmát s a Barla Gyuszi jóindulatát különösen magas minősítésnek érzem, ennél többet nem is kívánhatsz. A leveledből — minden szerénysége ellenére — egy minta-pálya látszik kibontakozni, s ez kettős öröm nekem: igazolja, hogy tisztességesen is lehet boldogulni, s hogy a jóknak még van kedvük törődni a jókkal.

Szeretném, ha ezt a túl általános és ünnepélyes választ a részletek praktikus nyelvére válthatnám, de annyi mindenről kellene írnom, hogy sohse lenne vége. Legjobb lenne, ha egyszer, mikor erre jársz, felkeresnél. Addig az Alföld-beli cikkeid is megnézném (különben nem olvasok A.-et), s beszélgethetnék a továbbiakról is. Őszintén érdekel, mit remélsz — tudományos hozadékot — a disszertációs témádtól, s milyen téma mellett akarsz huzamosabban lehorgonyozni. Azt előre sejtethed, hogy én a jelennek is üzenő témák híve vagyok. A munka is jobban megy, ha érzi az ember, hogy eredményei a mai vitákban is latba eshetnek. Az én Kosztolányi-könyvem is akkor mozdult el a holtpontról, mikor ráéreztem, hogy róla szólva is azt mondhatom, ami manapság a vérünkre megy. Hogy ezt az anyag logikájának sérelme nélkül tettem-é, a januári Kortárs⁶ és ItK⁷ által közölt részletekből talán már megítélheted.

⁴ Barta János

⁵ Julow Viktor

⁶ Kiss Ferenc, *Kosztolányi magyarság-élménye*, Kortárs, 1968/2, 293-304.

⁷ Kiss Ferenc, *A szerep-líra klasszikus ciklusa*, ItK, 1967/5-6, 550-562.

Ezzel magamról is elmondtam, ami a legfontosabb. Rám poshadt ez a Kosztolányi, s nagy felszabadulást jelent, hogy elkészült. Még a Barta János levelére se válaszoltam, nem válaszolok, míg nem jelenthetem neki, hogy nyomdában a könyv. Így terrorizáltam magamat. Persze, nem ezért készült el. Előre élvezem, milyen feszélyezett lesz az öreg, ha élni látja idegen anyagban a maga poetikai szempontjait. Az ItK-ban megjelenő fejezet pl. a szerep-líra Barta János-i elméletéből indul, annak termékenységét is szeretné bizonyítani.

Jó lenne, ha Debrecenben maradhatnál, akkor csakugyan bekerülhetnél az Intézetbe, s én megajándékoználak egy kulccsal, s ez igen jólesne nekem.

Megismétlem tehát a meghívást, és újra köszönöm, hogy írtál, s kérlek, édesapádékat üdvözdöld a nevemben. — Kár, hogy a szerelemmel ilyen töredékes a kapcsolatod, de ha már belekóstoltál, van esély nagyobb vállalkozásra is. Ámen.

Szeretettel ölel

Kiss Feri

1971. V. 28.

Andorom!

Téged választottak. Gratulálok. Ha fent jársz, keresd meg Királyt. Üzeni.

Ölel

K.F.

1973. febr. 8.

Kedves Andrisom!

A szerda nálunk általában zsúfolt nap, de a tegnapi örvénylése meghaladta a sokévi átlagot. Tárgyalások Királlyal⁸, Darvassal⁹ az Int.-ben az E. Fehér¹⁰ művelte újabb pimaszságáról, a válaszról, amit adhatok. Tegnap kaptam meg a Hidat is, s benne Bori acsarkodását.¹¹ E. Fehér nem idegesít, ő ellenség, de Imrét nem tudom annak nézni, s tisztelettel vitatkoztam vele. A hatalom megbolondította volna? Aztán debreceni affér következményeként írt feljegyzéseim is úton vannak már, s akörül is zajlik a jég. Mindent megírtam, ami pizsokság a szakmánkban az utóbbi 10 évben történt, s mindent dokumentáltam.

Nos, ilyen helyzetben jött a leveled és a bírálatod, mint egy szoros kézfogás épp tegnap este. Az ilyesmiről nehéz részletesen beszélni. Ha mégis azt írom, hogy ennyi nem jár ezért a könyvért, nem is a minősítések lényegére értem — tehát nem szerénykedek —, hanem a hangra, a dikciót érzem emeltebbnek a kelletténél. Talán ebből ered az is, amit darabosságnak mondasz. Én a mondatkezdések gépiességében érzékeltem ezt: „Kiss Ferenc

⁸ Király István

⁹ Darvas József

¹⁰ E. Fehér Pál

¹¹ BORI Imre, *Még egyszer a mértékről és hagyományról*, Hid, 1972/12, 1531-1551. A Bori Imrével folytatott vita történetének részletesebb megismeréséhez lásd: VAJDA Gábor, *Akit igazoltak a fejlemények... (Kiss Ferenc és Bori Imre vitája a vajdasági magyarok autonómiájáról) = Tanári példaképeink voltak: Hommage à Grezsa Ferenc és Kiss Ferenc*, szerk. MADÁCSY Piroska, BENE Kálmán, Lakitelek, 2002, 41-48.

esztétikai kategóriái...”; „Kiss F. nem fut...” stb. Kijelentésszerűen adva elő, ami értekezve az idegen számára is meggyőzőbb lehetne. A „Kiss Ferenc esztétikájának...”, „Kiss F. irodalomtudománya...”-szerű fogalmazások helyett én azt írnám, mondjuk: K.F. esztétikai gondolkodásában a Barta-iskolából hozott mag kelt új életre. A másik mondatban a név elhagyásával enyhíteném a kihívó hangsúlyt. Pl. így: „E szemlélet jegyében megvalósuló munka (irodalomtudomány) szükségképpen „létérdekű”. És így tovább.

Andrisom! Nagyon elkeserednék, ha az előbbieket egy percig is kioktatásnak vennéd, de nekem a Te hited is fontos, és a közeget, melyben írásod megjelenik, talán jobban ismerem, mint Te. Arról nem is beszélve, hogy a Kortárssal is számolnunk kell. Könnyebben vállal egy ilyen megbecsülő bírálatot, ha nem ennyire demonstratív. S én igen szeretném, ha megjelenne. Kovács S. I.-nal¹² még nem beszéltem erről, de ha téged módosításra kér, ne utasítsd vissza. Tudom, hogy sok a dolgod, de újraírnod aligha kell.

Nemrég éppen arról írtam Iliának¹³, hogy a Tiszatáj januári számában megjelent bírálatod¹⁴ mennyi friss gyarapodást mutat: szempontok, ráérzés, megnevezés dolgában egyaránt. Ezen fellelkesedve a Kritikánk tagozódása c. dolgozatomhoz azonnal küldtem Rólad néhány mondatot, sajnálom, hogy már nem tudták beleírni. S ezt azért írom, mert abban a fölény, a biztonság, a munkába feledkezés tett természetesebbé. S ez más írásaidban is jó nyereségekkel jár.

Jólesik, hogy a debreceni felszólalás Téged nem riasztott meg. Lehettem volna bizony pontosabb is, de az itteni barátok, Kormos, Csoóri, Kósa Feri, Nagy László, sőt Komlós Aladár is mellém álltak. Hogy Kovács Kálmánnak az volt a fő gondja: mért beszéltem többes számban, ez itt csak megvetést váltott ki. Igazán felszólalhatott volna, hogy helyesli a Pándi, Rényi, E. Fehér, Jovánovics¹⁵ túlsúlyát. Nem lett volna baja belőle. De ha egyetért velem, s én viszem helyette is vásárra a bőröm, akkor sunyítson legalább.

Sajnos valóban pontatlan voltam, de 10 percben nem lehet pontosan elmondani 10 év visszaéléseit. A pártközpontnak írt feliratban¹⁶ már több módom volt a pontosságra. Különbösen itt a jobbak nem vették magukra a „turista” jelzőt. Erről biztosítottak, tudják, hogy én a felületes, lélektelen, felelőtlen mindentudókról beszéltem. Ezért kissé sajnálom, hogy Lengyel Baláznál túl nagy jelentőséget tulajdonítasz az „idegen” mértéknek. Ő is a jobbak egyike, sok igaztalan bántás is érte, és érti a mesterségét.

Mikor jössz fel, Andrisom? Sok érdekes megbeszéltnivaló volna. Bírálatod még egyszer köszönöm, s szeretettel ölel

Kiss Feri

1973. júl. 22.

Kedves Andrisom!

A Béládi-vezette tervmunka keretében A jugoszláviai magyar irodalom c. dolgozat elkészült. Vitáját aug. 13-ra tűznénk ki, s jó volna, ha ezen Te is részt vennél. Kérlek, írd meg, el tudsz-e jönni, mert a hivatalos meghívót és a dolgozat egy példányát csak ezután küldhetik el.

¹² Kovács Sándor Iván

¹³ Iliá Mihály

¹⁴ GÖRÖMBEI András, *Fiatal szlovákiai magyar költők*, Tiszatáj, 1973/1, 85-90.

¹⁵ Pándi Pál, Rényi Péter, E. Fehér Pál, Jovánovics Miklós

¹⁶ [Kiss Ferenc: Felirat – a nemzeti önértékelés zavarai című, a Pártközpont részére készített 140 oldalas elemzése](#)

Mivel Te is hasonló munkán dolgozol, meg Czine M.¹⁷ is, legjobban Ti ítélnétek meg, milyen szempontok szerint kell az anyagot csoportosítanunk. Azt hiszem, ez a fő kérdés, mert információ, az van bőven. Ezért is, de ettől függetlenül is jó lenne, ha eljöhetnél.

Válaszod várjuk, s barátsággal ölel
Kiss Feri

1973. júl. 30.

Kedves Andrisom!

Ma elküldik az anyagot és a meghívót. A vita időpontja (13-án 16 óra) ne riasszon meg, több ok miatt kellett ilyen későre tennünk. Jó lenne, ha utána itt alhatnál, s együtt lehetnél velünk a Park vendéglőben (19 óra után), ahol nyugodtan elbeszélgethetnénk. Hogy a terv sikerüljön, neked is, Ilia Miskának is szállást foglaltunk az Eötvös Collegiumban, tehát az Intézettel egy épületben s közel a Park vendéglőhöz is. Ha lehet, intézd úgy, hogy maradhass.

Addig is ölel
Kiss Feri

1974. febr. 7.

Kedves Andrisom!

Annyi piszokság történik itt mostanában, hogy a szemem igen nehezen bírja, s kezdem komolyan tervezgetni a pomázi kalyiba felépítését. Irodalomtörténetet ott is lehet csinálni. Erre jön a Te írásod, s hozzá a Naplóban.¹⁸ Dörzsölhették a szemük, akik olvasták. Többször is gondolkodok rájuk, s örülök, hogy végül ott közölhetted. Biztos tudja már Kovács S. I. is, mert Szokolczai (y?) Lajostól hallottam először, hogy megjelent.

Persze, K.S.I.-t ez nem fogja megrendíteni. Elszánt fickó. Most a Csoóri-féle zúr kapcsán ez is szóba került. Nem hoztam volna elő, de muszáj volt. A történet lényegét talán ismered? A januári Kortársban Bata egy tudákos és nyegle cikkben¹⁹ ledöfte Csoórit. Épp akkor, mikor a „Nincs idő” miatt vérre megy a Rényiékkel való közelharc. — Csoórit nagyon szívére érte, mert azt hitte, Bata egy közölünk. Korrigálni — szerintük is — csak nekem vagy Czinének lehet teljes érvénnyel. Fel is ajánlottam K.S.I.-nak. Gyanút fogott, le akart szerelni, de nem utasított el. Megírtam. Aztán Koczás és Tornai²⁰ is jelentkezett egy vitacikkkel. Csoóri szerint az enyém beszél a lényegről s „mesterien”, elsősorban azt kellene közölni. Iván csak ezt utasította vissza: „Nem akarok testvérgyilkosságnak teret adni”. Én természetesen elhallgattam. De mikor arról beszélt, hogy velem ő előzékeny volt, méltányos eddig, akkor megjegyeztem, ne éld ebbe magad nagyon bele, Görömbeit sem közölted. „Nem szeretem, ha

¹⁷ Czine Mihály

¹⁸ GÖRÖMBEI András, *Kiss Ferenc: Művek közléről*, Hajdú-Bihari Napló, 1974. február 2., 5.

¹⁹ BATA Imre, *Csoóri Sándor pályáivén*, Kortárs, 1974/1, 114-120.

²⁰ Koczás Sándor, Tornai József

a kritikus a kritizálnak megmutatja, mit írt.” Szóval magasak a normái. Mondom: közöltem, hogy a diszkrimináció sért, s elköszöntem, bár ajánlotta, írjak év végén Csoóriról.

Hanem a többiek nem hagyták abba. Csoóri visszakérte a verseit, Koczka a maga cikkét, s tán Tornai is. Mindnyájan azzal, hogy az enyém érkezett elsőnek, fegyelmezett, szakszerű (Ilia szerint nagyon is szelíd), s így ők nem fedezik a velem szemben érvényesített diszkriminációt. — K.S.I. még erre sem engedett. Hanem azért elment panaszkodni Orbánhoz²¹ meg a nagyházba, hogy őt zsarolják, s aztán el is indult a gépezet az „írósztájk” ellen. Azt hitték, Iliának küldték el a visszakért írásokat, nyomban rá is szálltak, pedig rég a Népszavánál volt. Az ügy Nagy Lászlót, Sántát, Ághékat is felborzolta, s lassan a szervek is megismerték az én cikkem, s így csitult az izgalom, s talán valahol meg is jelenik.

Eközben zajlott le az év filmtermésének a minősítése (jutalmazás, prémium stb.), a bizottság 7 tagja a „Nincs idő”-re szavazott, ellene csak Rényi, és a Rényi akarata emelkedett törvényerőre. — Aztán a kritikusok díja következett, s ott már csak Bíró Yvette, a Filmkultúra szerkesztője szavazott mellette. Másnap leváltották. S mindez azok után, hogy a filmet több vezető szakember (pl. Király) forradalmi szelleműnek minősítette, s Aczél is értékes műnek (hallottam). Ma Csoóriék Aczélnál vannak, eldől, milyen a Rényiék hatalma. Elég velük hírbe keveredni, hogy egy Bata is védetté nyilvánuljon.

Nem folytatom, mert torkig vagyunk. Pedig reggelig írhatnám. S a kedved sem akarom elvenni, mert nagy szükség van rá. Koósról is csak Te és Ódor L.²² írtatok újat.²³ Ami eredeti, mert friss munkán alapszik. Az is okos, amit a Lászlóffy Aladár könyvéről írtál.²⁴ Én egyetlennek találom az ő műveit, ezt sem olvastam végig, de majd megnézem alaposabban. Veres Péter koszorúi kapcsán is egész kis jellemrajzot írtál.²⁵ Kár, hogy a kötetre így kevés helyed maradt. Az meg, hogy Veres P.-t minden ízlésirány képviselői tisztelik, e gyűjtemény által szuggerált hamis látszat. Rengeteget oktatták szegényt, sokszor igen durván és kíméletlenül. Nem jó, hogy most ez elmosódik. — Időnk persze van még visszaperelnünk. Nehéz sem lesz, annyi a dokumentum.

Jó lenne még beszélgetnünk, pl. kritikáid, tanulmányaid ritmusáról. Félek, belemerevedsz egy emelkedett tónusba, mederbe. Ezen is könnyű segíteni, s szívesen visszatérnék a kérdésre, ha egyszer időnk adódna.

Már a Julow Viktort kioktató ízetlenkedések után akartam írni. Jó, hogy kellemesebb ürügy adódott, s hogy keserveink tetőzésekor okoztál örömet.

Ölel

Kiss Feri

74. okt. 17.

Andrisom!

²¹ Orbán László, a Művelődésügyi Minisztérium államtitkára

²² Ódor László

²³ Kós Károly (elírás a vezetéknevben). Az említett írás: GÖRÖMBEI András, *A Varjú-nemzetség*, Tiszatáj, 1973/12, 55-61.

²⁴ GÖRÖMBEI András, *Lászlóffy Aladár: A hetvenes évek*, Tiszatáj, 1972/7, 90-91.

²⁵ GÖRÖMBEI András, „*Megérteni a létet, és rendet teremteni benne*”, Alföld, 1972/1, 69-73.

E pillanatban fejeztem be cikked²⁶ olvasását, s muszáj azonnal megírom: rég éreztem ilyen szellemi izgalmat, ilyen megalázó bizonyosságot. Mert sokszor úgy érzem, hogy ha Illyés és Csoóri is elhallgat, itt minden pizsokság felhízhat és grasszálhat szabadon. Eleinte szorongtam, hogy a vállalás nem talál elég érveket, s Bata tovább fitogtathatja renegátsága obulusait, s régóta üzemelő felületessége rejtve marad. De aztán megnyugodtam. Amit írsz, poetikailag, esztétikailag is elsőrendű teljesítmény. A részletekre vonatkozó érvek s a csoportokat jellemző soraid egyaránt. Az alaposág és a tüzetesség olyan mérvű, hogy gorombaságra nincs szükség, noha Bata nagyon megérdemelné. Amit az „ismeretelméleti” sémákhoz való stilizálásról, az ahisztórizálásról s Bata irántunk tanúsított sznobériájáról írsz, különösen jó. És az is nagyon igaz, hogy baj van itt az egész költészettel. Ezt eddig csak Attila²⁷ írta meg, Bata Juhászról szólva is mindig lapított. Ő csak a védtelenekkel szemben „bátor”.

Mikor emlékezetes cikkét²⁸ Csoóriról megírta, azzal mentegetőzött, hogy egymással szemben is szigorúaknak kell lennünk. Közben jól tudta, hogy Sanyiék Rényiékkel elkeseredett harcban állnak. Nem is gyötörte magát elmélyült munkával, csak a „megkésettség” és „izgékonyosság” olcsó patronjait durrogtatta, a művek többségét talán el sem olvasta. Különben nem írhatta volna a Tudósítás...-ról, hogy Illyés-utánérzés. Ismerem, nagyon közletről láttam a munkamódszerét. S a felületesség most — mert ellenünk fordult s Pándihoz állt — menlevelet kap, s a nagyvonalúság és bátorság álcájában kelletheti magát. „Pizsok, áruló írás” — mondta Nagy László a Csoóriról írott cikk megjelenése után. Csak felületes — mondtam én akkor, bár tudtam, hogy miért lehet ilyen fesztelen a felületességben.

Cudar dolog ez, hiszen Batában több a jó, mint a hitvány, s az időn múlik, mit hoz ki belőle. A baj az, hogy velünk a kontaktust már-már elvesztette, s őt mindig rugdosni kell, hogy jobbik önmagát fel ne adja.

Zaklatottan írom ezt a levelet, mert most jöttünk meg Erdélyből (Szék → Kolozsvár → Sepsiszentgyörgy → Csíkszereda → Békás → Tölgyes → Marosvásárhely → Kolozsvár → Zilah → Tasnád → Magyarcsaholy — ahol apám rokonsága él (Érminsztent szomszédságában). Közben írókkal, parasztokkal találkoztunk, s mindent át kellett ismételni: az iszonyút meg a meghatót. S éberem, figyelmesem, hogy a nejem s Budai Ilonkák (velük voltunk) mindent megismerjenek. Ezért nem ittam, s a sok terheléstől elromlott a gyomrom. A tordai templom egyik pilléréen kihajtott egy bükkfa. Zöld angyal. — Anyámhoz nem engedtek haza az idén (a szovjetek), így nagyon rá voltam utalva erre a kirándulásra. De nehéz volt. Mióta megjöttünk, nem ettem, ezért írok ilyen „reszketegen”.

Mi van Veled, Andris? Nem jó az, ha mi csak Varga Lajos révén értesülünk egymásról. Okt. 30-án valószínűleg Debrecenbe megyek. Majd még pontosabban is megírom.

Addig is ölel bátyád
Kiss Ferenc

75. okt. 16.

Andrisom!

²⁶ GÖRÖMBEI András, *Folytonosság, történelem, inspiráció: hozzászólás Bata Imre cikkéhez*, Alföld, 1974/10, 89-94. (Az előzményként szolgáló írás: BATA Imre, *Fiatal költészetünkről*, Alföld, 1974/7, 30-35.)

²⁷ Tamás Attila

²⁸ Lásd a 18. jegyzetet

Most hallom Csoóri Sanyitól (de előbb mástól is hallottam), hogy némely írásod miatt felhívtak. Nagyon sajnálom, hogy nem csörgettél ide. Sanyiék is szeretnének megismerni, meg az ügyben is lépni kellene, tehát találkozunk kellene. Ha megírnád, vagy megtelefonálnád, hogy mikor jöhetsz, Nagy László is eljönne. Kérlek, ne latolgasd, mert ha most hagyjuk magunk, három évig minden befagy. Legjobb lenne, ha a jövő hét legelején feljöhetnél. Egyebekről majd szóban.

Ölel

Kiss Feri

78. máj. 2

Andrisom!

Vasárnap itt lesz Janics Kálmán²⁹ s mások is onnan. Jelen lesz Illyés, Csoóri s többen, akik az ottani ügyekben érdekeltek. Csoóri gondolata, hogy Neked is itt kellene lenned. Kérlek, gyere fel, ha egy mód van rá. S ha itt leszel, hívj telefonon (163-740), s a részleteket elmondom.

Ölel

Kiss Feri

Csoóri Sándor

Tornai József

78. jún. 28

Andris, Kedves!

Fájlalom, hogy nem találkozhattunk mostanában. A vitámról is lenne mondanivalóm. Elsősorban az, hogy Géza is megérezte: védtelen vagyok, s ezzel visszaélt. Ezt meg kellett torolnom. A Te véleményed is érdekelne. Viktorral jól elbeszélgettünk utána. Nagyobb áldomást sajnos nem rendezhettem, mert a halogatások miatt a közeli vendéglősök már nem álltak velem szóba. Az Intézetben külön ünnepeltünk, s remélem, még más jóembereimmel is ihatunk rá. Pontosabban ennek ürügyén. No — ezt tán írnom se kellene — nem az ivás kedvéért. Hogy vagytok?

Ölel

Kiss Feri

²⁹ Janics Kálmán történész, orvos, a szlovákiai magyarság meghurcoltatásának tényfeltáró írója. 1978-ban *A hontalanság évei* című könyvének svájci megjelenítése miatt kitiltották a Rozsnyói járásból, állásából kirúgták, ezért visszaköltözött szülőfalujába, és 1989-ig a , ill. Hydrostav vállalat orvosa volt. Műve megjelenése után a titkosszolgálat megfigyelés alá helyezte. A mű olyan mély hatást gyakorolt Illyés Gyulára, hogy előszót írt hozzá. Janics a rendszerváltás előtt az első közép-európai civil Bethlen Gábor Alapítvány díját kapta meg a felvidéki magyarság jogainak kiállításáért.

78. nov. 14.

Kedves Andris!

Ismét mentegetőzéssel kell kezdenem. Amiért nem voltam ott a vitádon. Azért csinálom ezt ilyen nagy késéssel, mert teljesen tiszta a lelkiismeretem. Olyan tennivaló adódott, váratlanul, hogy nem kerülhettem ki. Talán tudod, hogy Sanyi hónapokon át kórházban feküdt, meg is operálták, s eközben sok minden rám hárult. Én sajnáltam a legjobban, hogy nem lehettem ott.

Most mégsem ezért írok elsősorban, hanem azért, mert Szécsi Margittal, Csoórral megbeszéltük, a fiatalok közül ki volna alkalmas arra, hogy a Nagy László hagyatékot elrendezze, s írjon is belőle valamit. Igaz, „csak” ötvenéves vagyok, de az utódlást nem úgy képzelem, mint Titó. Vagyis: én is örülnék, ha nem kerülne avatatlanok kezére, ami van. Terád gondoltam, s Margit és Sanyi is ezt szeretné.

Persze elmondtam, hogy mennyi dolgod van, s elképzelem, mit jelent egy ilyen téma felvállalása. De emlékezhetsz: már a kezdeteknél azt ajánlottam, hogy egy nagy költővel kellene foglalkoznod, mert az nagyobb erőfeszítésre, magasabb színvonalra is kényszerít, röviden szólva: nagyobb iskola. Azt is mondtam, hogy bárkinél többre tudom becsülni a szomszéd-magyarok körüli szolgálatot, de a kettő ne zárja ki egymást.

Most ugyanezt mondanám, s kérlek, gondolkozz a dolgon. Számolva azzal is, hogy ami nincs kinyomtatva, azt leszerelj, megkapod, s otthon is dolgozhatsz.

Egyebekről majd szóban. Nem tudom, mikor jársz erre, de jönnöd kellene néha. Írnod feltétlen.

Kívánok népes családnak minden jót szeretettel, s Téged öllelek
Kiss Ferenc

78. dec. 22.

Kedves Andrásom!

Ne haragudj a késésért. Csak az az oka, hogy praktikus teendőkre ebben az ügyben már úgyse kerül sor az idén. Margit Nagymaroson lesz jan. 2-ig. A leveledről természetesen azonnal beszámoltam, s Margit is, Sanyi is megnyugvással vette tudomásul, hogy igent írtál. Én különösen örülök, mert ennél jobb gazdát nem tudok elképzelni.

Ami a Te feladatod illeti, arról szélesebb körű konzultációt rendeznünk talán nem is fontos, elég, ha mi megbeszéljük, mivel Margitéknak erről úgyszintén elképzelésük. Én azt gondolom: az én eddigi dolgozataim s az ez utániak se okozhatnak itt semmi gondot. A könyv tervét nem adtam fel, sőt néhány hónapon belül el is készül. Olyasféle munka lesz ez jellegében, mint a Kortársaink sorozat darabjai. — Ha Te ugyanilyet írnál, az se volna baj, olyan nagy a terület, amelyet művelünk. De úgy gondolkodom a kérdésedről — mi volna a feladatod? — mintha én lennék a helyedben. S ezt gondolom: az én könyvem jellege után Neked egy más jellegű munkát kellene csinálni: akadémikus könyvet a szó legjobb értelmében. Olyat tehát, amely tüzetes filológiai apparátussal fedezve interpretálja az élet és a

mű egészét. Ehhez — a publikált írások mellett — megkaptad a hagyaték egészét, amiben nívumot elsősorban a naplók s a levelezés adhat. Több évet kitöltő, nagyszabású munka lenne ez, s a Te alkatodhoz jobban is illene, mint az esszészzerű portré vagy pályakép. El kell tehát kezdened, s mikor túl leszel az alapozáson, az adminisztrálását is megoldjuk. (Intézetünkben s valamelyik kiadónál is tájékozódunk.)

Nehézségek itt aligha adódnak. Számolnod csak azzal kell, hogy Margit igen rendes nő, de annyira tönkrement, mióta László meghalt, hogy rendszerességre képtelen. Néha annyi se telik erejéből, hogy fogadjon valakit. Ezért is szorgalmazzuk, ő is, hogy a naplókat s mindent, amit lehet, s ami fontos, szerexáljuk, hogy ne kelljen őt terhelni azzal, hogy ott dolgozzunk. A naplók egy szerex-változata nekem már meg is van, s ezt én is kölcsönözhetem Neked. De tervezzük az egész (4 évről van) legépeltetését is. — Hát erről ennyit.

Egyebekről? Nem is tudom, hol kezdjem, olyan régen nem találkoztunk. Németh Gézá³⁰ én se nagyon értem, amennyiben igen, nincs kedvem részletezni. Egy bizonyos: az ötvenes években mély sebek érték plebejus részről, s most azokon torolja meg (nem akik okozták), hanem akiken lehet. De velem igen meghitt viszonyban volt. Legutóbb, a Királytanszék egy értekezletén, Hankiss Elemér könyvét nyirbálta szét azzal, hogy szemináriumának véleményét közvetíti. „Borzasztó okos egyetemisták lehetnek” — jegyezte meg Czine, s attól kezdve hangos röhej tört ki valahányszor a „gyerekek” véleménye szóba került. Itt is a „filozófiai végiggondolás” hiányát tette szóvá legélesebben. Fetisizálja a maga filozófiai kultúráját. De nem ez a lényeg: Géza súlyosan beteg, s utálja az „élet-igenlés” minden képviselőjét. Fájlalom. A Nagy Péterékkal való paktálás [olvashatatlan szó] manővereit pedig igen ingerülten nézem.

Sajnos a fentieknél vannak nagyobb s egy cseppet sem személyes gondjaink is. Sütőék körül csúnyán kuszálódnak a dolgok, a frontok; Ilia megint nem jön fel; öregsünk stb. De Debrecenbe azért elmentem volna, csak hát Batára és Boldizsár Ivánra 1-1 óra már nem telik az életemből.

Most csinálom a Nagy L.-próza korrektúráját, a költészet napjára megjelenik. És márciusban érkeznek a Kosztolányi-könyv korrektúrái.

Rólad csak a Tiszatájnál hallok időnként. Pedig igen érdekelne, hogy mit művelsz, hogy vagytok. Jó lenne, ha január közepe táján feljöhetnél, s akkor Margittal is beszélnél. Addig is kívánok mindnyájatoknak derűs, szép karácsonyt testvéri szeretettel

K. Ferenc

79. jan.22.

Kedves Andris!

Előbbi levelem biztos megkaptad, s ha időd engedi, majd arra is válaszolj.

Most más ügyben írok. Van nekem Uszkóban egy kis rokonom, aki most megy majd gimnáziumba. Tehetséges és igen jól tanul. Sajnos onnan nehéz igazán jó gimnáziumba jutni, mert az ország legkeletibb faluja. Az én falumtól egy patak választja el. Kölcse, Fehérgyarmat, ahová mehetne, nem sokat ér. Nyíregyházán nincs ismeretségük. Röviden: nekem régi gondom, hogy ezek a peremvidéki gyerekek csak gyöngé iskolákba juthatnak. Az

³⁰ Németh G. Béla

apja felnőtt fejjel végezte el a mezőgazdasági szakiskolát (most agronómus), de azt ő is tudja, hogy Debrecen volna az igazi.

Én tehát megígértem, hogy szólok mellette a Kossuthban.³¹ Sajnos azt se tudom, most ki ott az igazgató. Arra kérek tehát, segíts ebben az ügyben. Ide mellékelem a gyerek adatait.

Különben örömmel jelentem, hogy befejeztem egy hosszú tanulmányt Nagy Lászlóról. A pálya utolsó periódusáról, s ennek során mindenről írtam, amiről kellett. Talán az áprilisi Tiszatájban megjelenik, ha nem is az egész, mivel 47 oldal. Ez egyúttal könyv utolsó fejezete is. Amitől a legjobban félttem, mivel erről az időszakról még alig írtam.

No, búcsúzom is. Kérek, ne haragudj ezért a terhelésért. Tudom, van gondod elég, de az emberek olyan linkek, hogy könnyen hoppon maradhatna ez a gyerek.

Hát szerbusz, ölel
Kiss Ferenc

1980. febr. 20

Kedves Bandi!

Elnézést a késésért, de nem volt időm figyelmes levelet írni. Pedig örülök a válaszodnak, s tényleg szeretném, ha jól sikerülne a tervezett beszélgetés. Ezért küldöm a mellékelt lapokat is. Hasznukat veheted.

Az N.Sz.P. bírálata (Nagy Sz. Péter) például olyan húzásokat prezentál, amelyek a legveszedelmesebbek lehetnének, ha magasabb szinten csinálná valaki. Bejár hozzánk az Int.-be, kérdezett, s így elmondtam neki: nem vette figyelembe, hogy a „bartóki modell”-ről csak ott beszélek, ahol Kosztolányi esztétikájának legvitathatóbb periódusát jellemzem, ahol védekező, támadó és manifesztáló formát ölt a „homo esteticus” elve, ahol sokkal szűkösebb, mint irodalmunk kívánna, és szegényesebb a Kosztolányi-jelenségnél is. „Látod — így én — ifjú koromban én is kritikus elme voltam, de ha ilyesmit írtam volna, Barta János azt mondta volna: rendben van, Feri, de meg kell nézni, hogy a mélyebb műveletekben, például az Esti-novellák vagy a Hajnali részegség elemzésében miként korlátozza a szerzőt az, amit róla tudunk?” No, nem folytatom. (Ez a butácska írás is a Németh G. iskolájából ered.)

Ami a kérdéseid illeti, azokat ráérünk a felvétel előtt is megbeszélni, de ha magadnak leírod őket, nekem is küldhetnél egy példányt. Tehát várlak. A fentiekől függetlenül is.

Ölel
Kiss Feri

1980. márc. 14.

Andrisom!

³¹ Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorló Gimnáziuma, Debrecen

Ez a szöveg megy a Jelenkorhoz, ha hozzájárulsz. Itt-ott igazítottam rajta, ha úgy gondolod, visszaigazíthatod. A Rádió-beli szöveg — sajnos — jóval pongyolább. Kivált az enyém. De hát ott a kurtításnak voltak határai.

Akármit is lesz, én örülök, hogy ezeket a kérdéseket tetted fel, hiszen látható, hogy a másik oldal is ezeken akar lovagolni. De ettől függetlenül is jónak hiszem, amit összehoztunk. (A közszereplés ilyen münemeitől ugyanis nagyon elszoktam, s nem hittem, hogy le nem írt „beszélgetést” lényegi változtatás nélkül is lehet vállalni.)

Különb is megvolnék, csak vágyok, vágyunk (Für L.³², Csoóri stb.) egy csöndes, huzamosabb testvéri beszélgetésre.

Addig is ölel
Kiss Feri (bátyád)

1981. jan. 20.

Andrisom!

Késve jutottam hozzá a Tiszatájhoz, s aztán nyomban Erdélybe mentem, így csak most köszönhetem meg a munkád.³³ Örömmel teszem ezt, mert a szöveg olyan tiszta, hogy egy esszé is megirigyelhetné. Erre vall az is, amit Csoóri mondott róla: „akár én is írhattam volna.” Ettől szebb honoráriumot ne kívánjunk.

Láthatóan irodalmunk ritterei is felfigyeltek, bár egyelőre csak Kis Pintér Imrénk címére fejezték ki rosszallásuk, de nem szoktak ők megállni, ha egyszer nekikezdenek. Rémiteni persze nem akarlak, erre ok sincs, mert [olvashatatlan szó] már az irodalom minden táján utálják.

Engem meglepetésként ért ez a közlés, mert hallgattak róla, a korrektúrát Te csináltad, én pedig nem érdeklődtem. Így az év jól kezdődött, kezdődött volna, ha csak az én egyensúlyom volna a gond. Vannak nagyobbak s nehezebbek. Jó lenne ezekről s egyebekről szót váltani, sőt szükséges is volna. Kérlek, tehát, hívj fel, ha itt jársz. Addig is kívánok mindőtöknek minden jót

szeretettel
Kiss Ferenc

Hálás lennék, ha a Tóth Bandi Oláh-könyvét³⁴ megszerezned. Ölel F.

1982. jan. 24.

Andrisom!

³² Für Lajos

³³ *Irodalomtudásaink fóruma: Kiss Ferencsel Görömbei András beszélget*, Tiszatáj, 1981/1, 27-32.

³⁴ TÓTH Endre, *Oláh Gábor élete*, Debrecen, 1980.

Jó lett volna Veletek maradni, de — mint mondtam — akkor már elfogadtam a dékán meghívását, amit végül is nem másíthattam meg. Részint azért, mert Orosz Pista Für Lajosnak is jó barátja, s volt szakmai intézniálójuk is, másrészt, mert kiderült, Nagy Pétert és Kérit is meghívta Pista, s ezek tudták, hogy engem is. Ha lemondok, ők is azt hiszik, mások is, hogy hetvenkedésből. Az alkalom ezt nem engedélyezte. Amúgy is olyan elviselt és kába voltam, még azt sem vettem észre, hogy Barta János is ott volt. Hogy miként telt az idő Nagy Péterekkel, képzelheted. Aztán — mihelyst elmentek — Orosz Pistáékhoz mentünk, ahol már várt Lajos. Szomorú nap volt, s fájlaltam, hogy nem lehettem veletek.

Bizonyára tudod, hogy 30-án is ott leszek: a szláv tanszékek tanácskozásán Nagy László és a bolgárok témával. Ez szombati napra esik, így nem tudom, kint leszel-é az egyetemen. Ahogy a dolgaid engedik. Az előadásom Neked nem mond semmi újat, de találkozunk jó volna.

Ölel

Kiss Ferenc

1982. dec. 7.

Andrásom!

Ahogy tegnap este az értekezletről hazaértem, hát itt várt a könyved.³⁵ Kisülne a szemem, ha azt hinnéd, előbb láttam, s egy szót se szóltam róla, mikor találkoztunk. Az is elég szerencsétlenség volt, hogy gyorsan el kellett jönnünk. Cudar hetek ezek, kivált amelyek elmúltak: az erdélyi fiúk ügye, a nejemet is megint kórházba kellett vinni, a Tiszatáj se lábalt ki a bajból — nem sorolom, tény, hogy minden nap hozott valami rosszat, s bennünket semmi se kerül ki.

Ez a könyv azonban itt van, kikerülhetetlen, mindnyájan erősebbek lettünk vele. Ha elolvasom, remélem, visszatérhetek rá. Addig is kívánom, hogy írhasd a következőt, s köszönöm szépen.

Kiss Ferenc

1983. jún. 16

Kedves Andrásom!

Van egy unokaöcsém, most érettségizik a Kossuthban. Enghy Csabának hívják. Különössége, hogy uszkai, tehát az ország legkeletibb falujából való. Ott az apja most agronómus, a belépés előtt paraszt volt. Már a Kossuthba is azért vették fel, mert megírtam Vass Jóskának, hogy ha a Ti körzetesítő elvetek lett volna érvényben, Móricz se lehetett volna debreceni diák. Erre ő azt írta: felvesszük, de nem tehetünk róla, ha nem lesz belőle Móricz. Móricz ugyan nem lett, de ahhoz képest, hogy a becsi iskolából jött, jól megállta a helyét,

³⁵ GÖRÖMBEI András, *A csehszlovákiai magyar irodalom, 1945-1980*. Bp., 1982.

kivált magyarból és történelemből. Most ezekre a szakokra jelentkezett. Nem tudom, felvételiztetsz-e, de ha nem, talán lehetséges, hogy szólj annak, aki segíthet rajta. Orosz Pistának már említettem, most levelet is írok neki. Az írásbelije 23-án lesz, a szóbelije 27-én. Értelmes a fiú, olyan tulajdonságai vannak, amiket érdemes támogatni.

Különbén élünk, de csak alig, mert a karambol miatti járás-keelés miatt még több teendő gyűlt rám, mint általában. Most pl. a Kenyeres Zoli Weöresről szóló disszertációjával vesződöm. Két tanulmányt írhattam volna ennyi erővel. Kár, hogy nem jöttél el könyved vitájára. Így mindenki igen vázlatosan beszélt. Én is, pedig készültem, s tán érdekelt volna is, amit a téma lehetséges újabb szakaszáról, megközelítéséről eldadogtam. Mindig rohanunk. Most meg az eső is megjött, s utána jön peronoszpóra, s én itt kotlok. Margit mondja, hogy építkezel. Nem irigyellek, de tudom, az elsőt még bírja az ember.

Szívességed köszönöm, s ölel
Kiss Ferenc

1984. febr. 27.

Akármennyit tanultatok is, Andrásom, K.F.-től, ma már az a helyzet, hogy ő tanul Tőletek. Például ezt a nagyon fontos munkát³⁶ is kézikönyvként használja, s kötelező olvasmányként adja tanítványai kezébe. Így van ez rendjén, s jó érzés látni, hogy 20 év előtti izgatásunk mára ilyen rendszeres munkává érett.

Remélem, gondos és pontos könyveitekre valahol még visszatérhetek. Addig is köszönöm, hogy gondoltatok rám, a kedves ajánlót külön is.

Barátsággal
Kiss Ferenc

1984. ápr. 20.

Andrisom!

Köszönöm, köszönöm. Most péntek du. van, indulok Szentendrére, Bodnárral³⁷ már csak kedden beszélek, s utána azonnal írok. Az én szegedi vállalkozásom komolynak mutatkozik, s remek gondolat, hogy a félállás itt a Tied legyen. Szerintem örülni fognak az ötletnek, mert kész kutatót keresnek, aki a közös műveletekbe azonnal bedobható. Meglátjuk.

Ami a díjat s Pándit illeti, arra még visszatérek. Egészen érdekes, mennyi jó ember örült nekem. Áldott, napos húsvétot kívánok, hölgyeidnek sok lelkes és kedves locsolót. Mint mi voltunk — állítólag — egykoron.

Ölel
Kiss Feri

³⁶ BERTHA Zoltán – GÖRÖMBEI András, *A hetvenes évek romániai magyar irodalma, 1971-1980*. Bp., 1983.

³⁷ Bodnár György

1984. május 22.

Andrisom!

Jelenthetem, az Int. terve veled kezd szilárd formát ölteni. Motívumaik: sok az alig használható ember, Kulcsár Szabó³⁸ is elmegy 2 évre (az NSZK-ba), Varga Jóska pedig nyugdíjba.

S közben úszunk a kézikönyvekkel. A líráról szóló kötet már véglegesnek látszott (2.), mikor rájöttek, hogy Bata minden írása olyan link, hogy nem lehet leadni. Mikor elfogadták, nyilván kétségek nélkül tették, csak a kézikönyvre irányuló reflektorok láttán kezdtek el aggódni. Röhöghetnék, ha nem Tornai, Szécsi stb. bőrére menne Imruskánk mohósága. — A lényeg az, hogy azonnal beállítható, kézikönyvíráshoz is értő, érett szakembert akarnak, s mert ilyen alig akad, az én félállásomat biztosan felajánlják Neked, de ha én nem mennék Szegedre, akkor is találnak valami megoldást a Te bevonásodra. (Különben az én szegedi vendéjátékom egyelőre változatlanul valószínű.) Mindezt Gyurika³⁹ (régí híved) tegnap többünk jelenlétében adta elő, s már Klaniczayval⁴⁰ is megbeszélte.

A lap is közelít a megvalósuláshoz. Jövő héten már a pénzügyi és a dologi részek kerülnek napirendre. A szellemi vezérkar sokban módosult, olyan nagykoalíció jött létre, amilyen a Magyar Csillag óta nem volt, s ha így megy, töprenghetsz, mivel debütálsz benne. Címe: Hitel.

Ölel

Kiss Feri

1984. november 26.

Andrisom!

Egy roppant fontos tudományos ügyben kérem a segítséged. A borotválkozó pamacsot ott felejtettem a Bibóban, a 279-es szobában. (Ha jól emlékszem.) Igen sajnálom. Ha meglátod, milyen, meg fogsz érteni. Ha utad arra visz, kérlek, érdeklődj felőle.

Bizony kár, hogy nem maradtunk nálatok. Leányaid és Feleséged látására rég szomjúhozom, s a káposztáért is kár, ha ottmaradt. — Így minden rosszabb lett, mert a vonaton dorbézoltunk (állva), az szállt ránk, aki akart, és elment 1500 Ft. Még leírni is restellem. Ilyen vén fejjel!

Ölel

Kiss Feri

Ui. 1.) Ma este Király tanár úr jön, meg Fekete Gy., hogy Csoórral előbbi kibéküljön, mivel Gáspár miatt a telefonban kegyetlenül összevesztek. A disznóvágás lezajlott, ott is csak ivás, — holnap meg Szeged. Karácsonyig rejtekhelyre vonulok, mint a futballisták.

2.) Mi a tanácskozás utóhangja? — Igaz, az utóhangot is itt intonálják. Hozzá olykor a süketek.

³⁸ Kulcsár Szabó Ernő

³⁹ Bodnár György

⁴⁰ Klaniczay Tibor

Kedves Andrásom!

A tanszékről a TDK-ra küldendő dolgozatok közül kettő még nem készült el teljesen. Az egyik Józsa Katalin: A népszínmű recepciója, a másik Ótott Ildikó és Gulyás Márta: A váradi biblia marginális jegyzetei. Egyszerűbb volna azt mondanunk nekik, hogy üljenek a fenekükön, de az a baj, hogy ezek nagyon értékes dolgozatok és befejezésükhöz tényleg csak három napra van szükség (tudod, a vizsgák is zajlanak).

Kérésem tehát az, hogy beszélj Gellén Józseffel, s járd ki nekünk, hogy azt a késve érkező két dolgozatot is a programba iktassák. Attilát is megkérhetném, de tudod, hogy ő milyen precíz, nem akarom zülleszteni.

Ettől függetlenül is ideje volna szót váltanunk. Szívességed köszönöm.
Szeged, 1985. január 11.

Ölel

Kiss Ferenc

Görömbei András
kandidátus
Debrecen
Boroszlai u. 110.

Budapest, 1985. február 4.

Kedves András!

Ha erre jársz (úgy tudom, előadást tartasz a közeljövőben a Társaságban), ugorj be hozzánk — s mondd el hogyan állsz a Nagy László-bibliográfiával.

Számíthatunk-e rá, s ha igen, mikor.

Szertettel üdvözöl:

Feri

1985. febr. 17.

Andrisom!

Előadásodon, sajnos, nem lehettem ott, mert én minden szerdán és csütörtökön Szegeden vagyok. Remélem, megjelenik? — Amit a Gazsi dolgáról írtál, megértettem, azóta a Cz. Miskával való vitátookról is értesültem Gáspártól. Félek, Mihály leegyszerűsítette a dolgot. A jövő héten minden „kitisztul”.

Hogy választmányi ülés mikor lesz, még senki se tudja, de 19-én az elnökségi meglesz, s ott már sok mindenre fény derül.

Mocsár G.⁴¹ e hó 28-án megy Debrecenbe a fiához. Megígértem neki, hogy elszállítom. Mivel csak koradélután indulhatunk, estére érünk oda, s már nem indulok tovább

⁴¹ Mocsár Gábor

Bp.-re. Tehát ott alszom, s ha el akarom kerülni a vendégeskedést (mindenkinek dolga van), hát szállodában. Megkérnélek, foglalj valahol egy szobát. (A Bika⁴² drága.) És ne haragudj, hogy ismét ilyesmivel terhellek. — Ha sikerül, s ha nem, kérlek, írd egy lapot, hogy akkor este (kb. 9-re érkezünk meg), hol találkozhatunk.

Köszönettel ölel
K. Ferenc

1985. febr. 26.

Andrisom!

Ma elsősorban azért mentem el a szakosztályvez. ülésére, hogy elmondjam Neked: Mocsár még nem mer nekivágni az útnak (nemrég operálták) a hideg miatt, így egy héttel később megyünk. Ha szobát foglaltál volna, sajnos, le kell mondanod.

Nagyon restellem, hogy ilyesmivel emésztem az időt, de ígérem, nem csinálom többet. — Az ülésen annyi történt, hogy a Galgóczi-vitát ápr. 9-re halasztottuk, s utána Ottlikról rendezünk még egyet. Alföldi felszólalt a Berkes elleni hajsza miatt, tiltakozott. Mondtam: egyetértek, szavazzuk meg, hogy tolmácsoljuk ezt a Választmányoknak. Meg is szavaztuk. Erre visszatáncolt. Koczkás eleve ellene volt. Hát ilyen hősökkel kellene itt dolgozni. A fene megette. Csak Kis Pintér Imre maradt volna, ha erőltetem. Eljöttem.

Vasárnap Czine M.-nál volt Sütő, Király stb. Király igen dicsérte a Sütőről írott munkád, a lektori írást kölcsön is adta Andrisnak. Kifogása: elhallgatod, hogy Sütő kommunista író. Erre Sütő: „Mert sokféle értelme van ennek a szónak.” Én: „Már csak Illés Béláról írják, ha írják.” Király: „G. magához stilizálja Sütőt, egy zárt körben helyezi el...” Én: „Biztosan Nagy László társaságában.” Sütő: „Jó szomszédság.” — Mindezt csak azért írom, nehogy fölzaklasson a Király bírálata. Biztos, hogy támogatom, a vallásos szövegek meg udvariasan elintézhettek.

Ölel
K. Feri

1985. márc. 6.

Andrisom!

Már dél van, (szerdán) eljárt a postás is, de a leveled még nem jött meg. Lassan érnek hozzám a levelek. A lázam szűnt, így írok néhány sort. Először is erről a krónikussá vált halasztásról. Átok. Én nem szoktam beteg lenni, s tegnap úgy készültem, hogy ma megyek kocsival Szegedre, s onnan holnap Debrecenbe. De délben már kivert a hideg, a fejem, mint egy zubogó mosógép, itthon kiderült, lázam is van. Az orvos azt mondta, ne legénykedjek,

⁴² Hotel Aranybika, Debrecen

mert nagyon rosszul járhatok, azonnal feküdjek le. Most tehát fekszem, a barátaim azt hiszik, Szegeden vagyok, s olyan a csönd, hogy később visszasírom.

Ezzel Kosztolányinál volnánk (Appendicitis), s amit telefonban nem beszélhattunk meg, így levélben adom Neked elő. Szegeden ápr. 1-jén kell részt vennem egy (az egyik) Kosztolányi-műsoron. Debrecenben lehetne 29, 30, 31-én akármikor, s lehetne 5-én is. Az utóbbi volna a legjobb. Hogy K. márc.-ban született, ettől lehet róla ápr.-ban beszélni, a nagy emlékülések pl. májusban lesznek. Az egész K.-év. — Ferencz Évával erről még nem tudtam beszélni, mert épp Bécsben van, de ma hazajön, s különben is úgy lenne logikus, ha előbb mi rögzíthetnénk az időpontot. Legkézenfekvőbb az lenne, hogy ha feljössz a választmányi ülésre (kedd 10.30), hozd magaddal N. Jánostól a lehetséges dátumokat, s itt eldöntjük, mikor legyen. — Bizony kár, hogy nem találkozhattunk most. Több okból is.

Ölel

Kiss Feri

Már csütörtök reggel van, megjött a leveled is, Ferencz É. is telefonált (az anyjának), így pontosabban is rögzíthető a Kosztolányi-műsor.

Ideje: márc. 30. szombat. Jobb, mint a vasárnap, hétfőn Szegedre kell mennünk. Ez jó Ferencz Évának is, aki két ének-blokkot vinne: 1.) Kosztolányi versekre írt dalok

2.) Erdélyi népdalok

Szavaló? Van itt egy GMK csoport, de nem hallottam őket, s a tervük nem túl vonzó, elég bókás, devecseris. A legjobb Mensáros lenne, aki hajdan felejthetetlenül mondta a Hajnali részegséget, s bizonyára mást is tud, de kérdés, elbír-é D. így kettőnket. Alig hiszem.

Hétfőn a Kossuth Klubban lesz egy K.-est, azon Király szónokol, s Bács Ferenc, Benkő Gyula, Havas Judit szaval. Meghallgatom, s ha valamelyikük hiteles, hát megkérdem, eljönne-e D.-be. Kedden, ha itt leszel, már erről is beszámolhatok.

Végül Mocsár. Ő is telefonált az este, s közölte, hogy ma már elmegy D.-be, mert ígérte a fiának (pénzt visz), tehát nem várhatja meg a következő csütörtököt. — Így az én debreceni utam ismét elmarad. Azaz csak a Koszt.-ünnepségre megyek, s ha élünk, akkor a Te leánynevelő intézeted is megnézhetem. A Görömbei-féle Calvineumot — mondanám, ha nem lennél pápista.

Kisütött a nap, de ténfergek, mint a beteg libák.

Ölel

Kiss Feri

Ui.

A levelet most én bontottam fel.

F.

1985. május 1.

Kedves Andris!

Először is megköszönöm még egyszer a Kosztolányi-ünnepet s az utána összejött eszmecsérét. Kíváncsi vagyok, volt-e valamilyen visszhangja? Kár, hogy a reflektoroktól nem

láttam a nézőteret. — A bikai költségek felett nem tudok napirendre térni, vissza kell rá térnünk.

Második ügy a Dobos I.⁴³ felvétele. Benyomásaim teljes mértékben megegyeznek azzal, amit róla mondtatok. Az, hogy külsőre is nagyon rokonszenves, nem is említettétek, pedig fontos. Aki ilyen, azt nem lehet mindenből kiforgatni, több diszkriminációt elbír. Tudása, fogalmazása kiemelkedett, s ha a franciát jobban tudja, pontszáma is meghaladta volna a többiekét. Így egy lány eléje került, de mikor a 6 drb. 18 pontost (90 %) rangsoroltuk, ő lett köztük az első, a csoportban így a második. Mivel két csoportban zajlott a felvételiztetés, így a másik csoport két elsőjével az első négy közt van, s valószínűleg 8 embert vesznek fel, de hatot biztosan. — Persze, oda fogunk figyelni a felsőbb szinten zajló műveletekre is. Mindezt, kérlek, mondd meg Attilának⁴⁴ is, akinek a véleményére ott is hivatkoztam. Gorilovics⁴⁵ is igen támogatta. Kívánok szerencsés szülést s fiút.

Téged ölel
K. Feri

Kedves Bandi barátom!

Megtaláltam a könyvet. (Megtaláltam a Hitel folyóiratban, ott jelent meg.) Nem kell a Napló?

Nagy László tanult bolgárul, a menyasszonya bolgár volt, tőle tanult. Nálam vannak a jegyzetei és a szógyűjteménye saját kézírásával.

Még tavaly májusban szerződést kötöttem a Csokonai Kiadóval. Azóta kétszer írtam a Kiadónak, Cs. Nagy Ibolyának, de nem válaszolt. Decemberben jelenne meg, s az idő gyorsan telik.

Akármikor — májusban — itthon vagyok. Utána pedig Szentendrén. Kérlek, gyere el.

Szervusz, barátod
Ferenc

Budapest, 1993. április 27.

dr. Görömbei András
rektor

Debrecen
Kossuth L. T. Egyetem

Az Intézetből Bodnár Gyurka és Pomogáts Béla két alkalommal voltak nálam. Két éve ígéretik Oláh Gábor hagyaték megjelenését (AKADÉMIAI KIADÓ). Hajós Olga

⁴³ Dobos István

⁴⁴ Tamás Attila

⁴⁵ Gorilovics Tivadar

szerkesztője volt az Oláh Gábor-hagyatékának, de ő Rómába ment a Nagykövetségre. Tehetetlen vagyok.

Azzal a kéréssel fordulok Hozzád, lennél szíves valakit keresni (adjunktusnő, docens), aki

- 1.) Oláh Gábor hagyatékát, a Déri Múzeumban általam kigyűjtött és válogatott leveleit, valamint
- 2.) Ady Endrének a Református Kollégium Könyvtárában kigyűjtött 1903-tól megjelent cikkeit rendezni (1903-1910).

Nagyon értékes anyagot gyűjtöttem ki (pl: Szombati Szabó István kritikáit is, 1907. okt. 15-én a debreceni Főiskola Lapjában írt kritikájából rövid részlet: „Nagyon tévednek tehát az Ady hadseregébe tartozó hadnagyok és tizedesek stb. egy sor, két sor, három sor.” Szabó I. pap volt, és visszament Erdélybe), és szeretném minél előbb megjelentetni, ehhez kérem a segítségedet.

Sajnos egészségi állapotom nem kielégítő. Daganat van a vállamban, és terjed. Für Lajos most intézi a kórházba jutásomat. Honvéd Kórház, Bpest, Róbert Károly krút 44. Belgyógyászat, orvosom dr. MARTINY MIKLÓS ezredes. Kórház telefonszáma: 1201-600. Az ezredes lakástelefonoszáma: 1885-273. Elnézésedet kérem, sajnos nem tudok írni, olvasni alig, más írja a levelet.

Bpest 1993. nov. 19.

Isten Veled
Ferenc

dr. Kiss Ferenc
Budapest
Bogár u. 10/A
1022

Dr. Görömbei András
rektor

Bp. 1993. nov. 22.

Kedves Barátom!

- 1.) A csomagban elfelejtettem írni, hogy a könyvtáramat eladtam, a Juhász Gyula Főiskola vette meg, továbbá a Kritikai kiadásokban a VII-VIII. prózáirás Ady Endréé (Oláh Gábor jegyzete)
- 2.) Tóth Árpád kritikai kiadása — Oláh Gábor hagyatékában — egy-két-három sor jegyzet volt.
- 3.) A kiadói pénzt, kérem szépen, fele-fele arányban osztani.
- 4.) Szombati Szabó István újságcikkeit nem kell teljesen, egy-két mondatban javasolom megemlíteni
- 5.) A füzetek terjedelmesek, javasolom belátás szerint a fontos részletek közlését.

Isten Veled:

Ferenc

Kedves András!

1. Megkaptam leveledet, köszönöm, hogy gondoltál rám. Kíváncsian várom írásodat a könyveimről.
2. Érdeklődnék az Oláh G. hagyaték sorsa felől. Ha van fejlemény, jelezd.
3. Keserves az én életem, és nagyon örülök, hogy vannak ilyen barátaim. Szept. közepéig Szentendrén leszek. Bármikor szeretettel várlak. A postát a fiam kihordja. Írjál.

Ölel

Ferenc

Bp. 1994. jún. 9.

Kedves András!

1. Megkaptam a HITEK januári számát. Ismételten megköszönök neked is mindent. Remélem, ha meghalok, talán marad hátra egy-két értékes gondolatom.
2. Mi lett az Oláh G. hagyatékkal? — kérdem.
3. Volt nálam Csoóri, de ilyenkor sajnos az idegesség miatt nem tudok rendesen kommunikálni. A fiammal pl. tudok folyamatosan beszélgetni, mert nincs stresszhatás. Sajnálom.

Ha tudsz, írd. Boldog új évet kíván és ölel

Ferenc

Bp. 1996.01.15.

(A bevezetőt írta és a leveleket sajtó alá rendezte: Baranyai Norbert)